

Taneszközök, taneszközök...

A közelmúltban, a Hungarodidact '91 Nemzetközi Oktatási, Oktatástechnikai és Képzési Szakkiallítás alkalmából felkérést kaptam a Magyar Médiapedagógiai Műhelytől arra, hogy szakmai programjának első eseményeként tartsak egy referátumot a médiafejlesztés, taneszközfejlesztés helyzetéről. A feladatot természetesen elvállaltam. Azt gondoltam, hogy mi sem természetesebb annál, mint egy olyan területről beszélni, amelyen munkás éveim legjavában otthonosan mozogtam, hiszen olyan intézményben dolgoztam – az Országos Oktatástechnikai Központban –, amelynek egyik legfontosabb alapfeladata éppen a taneszközfejlesztés volt.

Azután elérkezett az előadásra, a referátumra való tényleges felkészülés napja, és vele a döbbenet, hogy miről is fogok beszélni tulajdonképpen. Valami olyasmiről kellene talán, ami ebben a pillanatban, oktatásügyünk mai helyzetében karakteresen nem megmutatózó, nem tettenérhető, mégis létező, elemezhető valóságsgazdag.

A felkészülés óriában tudatosult bennem végérvényesen, hogy a központi taneszközfejlesztés, mint olyan, már teljesen a múlté. Nem mondanék igazat, ha azt mondanám, hogy ezt a tényt nem észleltem már korábban is a benyomások és megérzések dimenziójában, hiszen amikor az Országos Oktatástechnikai Központot vállaltam, majd annak Pedagógia Főosztályát "Project Kft"-vé alakították, gyakorlatilag a központi taneszközfejlesztési funkció teljes megszűnéséről határoztak. Még ugyan másfél évig, a korábbi lendület alapján a csöppnyi, vagyontalan Kft megpróbált az iskolák számára taneszközöket kínálni, de igen hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az új fejlesztésekhez szükséges anyagi források megteremtésének kényszere miatt taneszközjeinket olyan horribilis összegekért kellene adni, amit iskoláink a jelen helyzetben teljesen képtelenek megfizetni. Egy funkció tehát – a központi taneszközfejlesztésé – végleg megszűnt, a múlté. (Arról, hogy e funkció intézményi háttere hogyan számolódott fel, s hogy oktatásügyünk ezáltal milyen értékeket veszített el, az Új Katedra egyik korábbi számában olvashattunk.)

Mi is akkor tehát a helyzet a taneszközfejlesztés terén? E kérdésre ma egyértelműen válaszolni nagyon nehéz, szinte lehetetlen. Magam is, a már említett referátumban, és azt alapul véve, most ebben az írásban is csak arra vállalkozhatom, hogy a "Hogyan is volt régen"? kérdésből kiindulva a problémákra, a nyitott kérdésekre hívjam fel a figyelmet. A félreértések elkerülése végett: a taneszközfejlesztés problémakörének feltárása közben a múltat nem azért idézem, mert valamit egyértelműen "visszasírok", hanem azért, mert szempontjaimhoz tényszerű támpontokat nyújt, és alapot szolgáltat arra, hogy elgondolkozzunk a jelen helyzeten és a jövő feladatain.

A "Hogyan is volt régen?", "Hogyan is van ma?" kérdések egybevetéséhez, és így a problémák megvilágításához hét tényezőt találtam mindenképpen megvizsgálásra érdemesnek. Ezek rendre (de nem fontossági sorrendben) a következők: 1. a taneszközfejlesztés alapja; 2. a fejlesztés pénzügyi fedezete, forrásai; 3. a fejlesztés tantervi háttere; 4. a fejlesztés intézményi háttere; 5. a szakembergárda és a szaktudás; 6. a taneszközfejlesztés módszere és végül, de nem utolsósorban 7. az iskolák igénye a taneszközök iránt, a fogadókészség.

1. A taneszközfejlesztés alapja

A korábbi években a központi taneszközfejlesztés alapját egy explicite megfogalmazott oktatáspolitikai döntés jelentette, amely kifejezésre juttatta, hogy a hatékonyabb oktatás érdekében szükséges a központi taneszközfejlesztés. A Művelődésügyi Közlönyökben többé-kevésbé rendszeresen megjelenő taneszközjegyzékek alapján a fejlesztők-gyártók dolgozni tudtak, az iskolák pedig értesültek arról, hogy mi készült számukra. 1986-ban jelent meg az utolsó, a VI. jegyzék, amely közzé tette a tantervek megvalósításához már létező, ill. fejlesztendő alapvető és ajánlott taneszközök listáját, és az akkor élő normatíva-rendszernek megfelelően jelezte, hogy az egyes eszközökből iskolánként, tanulócsoportonként stb. hányat lehetséges beszerezni a központi forrásokból. Nem tisztzem azt most minősíteni, hogy e rendszer mennyire működött jól vagy rosszul, de működését, mint tény, nem lehet nem tudomásul venni. A jelen helyzetben – tudomásom szerint – kifejezetten taneszköz ügyben nincs explicit formában megfogalmazott oktatáspolitikai határozat. (Ezzel a kijelentéssel nem azt kívánom kifejezésre juttatni, hogy egy hasonló értelmű oktatáspolitikai döntést hiányolok, hiszen oktatásügyünkben jelenleg oly sokrétű és összetett a változás, hogy nehéz lenne kimondani egy ilyen értelmű határozat szükségességét vagy létjogosultságát.) Mindenesetre az a tény, hogy a Művelődési és Köztudományi Minisztérium berkein belül megalakult a Tankönyv- és Taneszköziroda, azt jelzi, hogy a taneszközügy nincs elfelejtve, élő probléma. Az azonban korántsem világos, hogy hogyan tovább.

2. A taneszközfejlesztés pénzügyi fedezete

1973-tól a pénzügyi kormányzat évről-évre folyamatosan 60 millió forint központi keretet különített el a taneszközök fejlesztésére és beszerzésére az oktatásügy "működési költségein" felül. Megyei forrásokból ehhez – többé-kevésbé országos elosztásban, általánosan – másik 60 millió forint adódott hozzá. Ez közelítően számítva iskolánként átlagosan 2 x 15 – 16 ezer forintot jelentett, amit egy-egy iskola – közvetve vagy közvetlenül – taneszközökre fordíthatott.

Oktatásügyünk bizonyára ma is jelentős összegeket fordít a taneszközök fejlesztésére, de hogy ez mennyi pénz, mekkora összeg, az ténylegesen nem látszik ilyen explicit formában. A kiemelt és támogatott programok, a világbanki hitel, vagy a pályázatok elnyerése alapján történő pedagógiai fejlesztő munka, továbbá az alapítványi rendszerben és ki tudja, hogy még hány különböző formában folyó fejlesztések bizonyára mind magukba foglalják a taneszközfejlesztést is. De vajon mekkora összegek fordítódnak ténylegesen a taneszközökre? Van-e rálátás arra, vagy legalább egy jó közelítésű becslés arra nézvést, hogy sok vagy kevés ez az összeg? Nem aprózódik-e el úgy az oktatásügy pénze, hogy közben az iskolák jelentős része ebből egyáltalán nem részesül? Milyen forrásokból juthatnak új taneszközhöz a kevésbé innovatív, a magukat "menedzselni" kevésbé képes iskolák? Vagy nincsenek ilyenek? Nem tudom.

3. A tantervi háttér

Korábbi tantervünk az alap- és kiegészítő követelményeket megfogalmazó, tantárgyakra, tananyagra lebontott központi tanterv volt (van?). Jómagam is tudom, hogy ez a

központiság különféle nehézségeket okozott az újító szándékai, innovatív pedagóguscsoportoknak, iskolai műhelyeknek, tehát bizonyos változásokra szükség van. A taneszközfejlesztéshez, a központilag előállított taneszközök sokaságához (s érzésem szerint a gazdaságos elosztási formához) azonban jó háttérrel biztosított a tanterv. A központi tanterv alapján bizonyára több olyan audiovizuális vagy egyéb taneszközt is létrehoztunk, amelyek csak egyetlen tananyagrészhöz, egyetlen metódushoz voltak alkalmazhatók, s így nem minden pedagógus tetszését nyerték el. Bizton állíthatom azonban, hogy a 78-as tantervhez, illetve a korrekciójához készülõ taneszközök fejlesztésekor kollégáimmal együtt erõsen törekedtünk arra, hogy azokat a témaköröket ragadjuk meg, amelyek "örökérvényűek", erõsen interdiszciplinárisak, továbbá törekedtünk arra is, hogy a médiumok a lehető legflexibilisebben legyenek felhasználhatók.

Úgy látszik, hogy a jövő tanterve "Nemzeti Alaptanterv" lesz, amely műveltségtartalmakat, műveltségcsoportokat, tevékenységeket és képességeket megfogalmazó, lazább szerkezetű dokumentum, amely teret enged az iskolák nagyobb önállóságának, a helyi tanterveknek. Ez azonban számomra még inkább azt jelenti, hogy szükség van nagy szakértelemmel előállított, flexibilisen felhasználható, sokféle tantervhez is igazodó médiumokra, taneszközökre. Vagy minden újítónak és fejlesztõcsoportnak van (lesz) pénze arra, hogy szűkebb páttriájának igényeihez megfelelő saját taneszközöket fejlesszen? Vagy talán a mai gyerekek tanulhatnak kellõ mennyiségű és minőségű taneszköz nélkül is? Ezt nem hiszem.

4. Az intézményi háttér

Talán errõl nem kell túl sokat írni, hiszen az oktatásügyben érintettek tudják, hogy a közelmúltban különbözõ feladatokkal, de laza kapcsolatok alapján együttmûködõ intézmények voltak érintve és érdekelve a taneszközfejlesztésben és -elosztásban. A volt OPI a tantárgygondozók révén, a volt TANÉRT – többek között – a három dimenziós, a tanulókiértékelési és demonstrációs eszközök, a volt OOK az audiovizuális médiumok, a Tankönyvkiadó pedig a tankönyvek előállítására révén érintett a taneszközellátás ügyében. A Magyar Televízió és a Rádió is sok jó dolgot "üzent" az iskolák számára.

Kevesebb szó esett a megyei pedagógiai intézeteknek a taneszközellátásba való bekapcsolódásáról. A pedagógiai intézetek kezdeményezésére a vezetõ szakfelügyelõk (bocsnát: szaktanácsadók), munkaközösség-vezetõk irányításával pedagógusok munkacsoportjai is állítottak elõ hiányzónak ítélt információhorozókat. Ezeket megfelelő zsúrizés után a megye az iskolái számára szétosztotta, sok esetben a médiumokkal "cserekereskedelmet" folytatva sokszorozták meg az elérhető taneszközök számát.

Hogy ez a rendszer mennyire volt jó, mennyire volt hatékony, arról bizonyára eltérõek a vélemények, de az biztos, hogy a mai helyezethez képest tisztább képet láthattunk.

Az OPI helyett létesült az OKI, az OOK jogutódja az Országos Továbbképzõ, Taneszközfejlesztõ és Értékesítõ Vállalat. De vajon végzik-e, végezhetik-e, vállalják-e a korábban viszonylag tisztán látszó feladatokat a taneszközfejlesztés terén?

A Tankönyvkiadó mellett (?), helyett (?) van a tankönyvkiadás a maga sok-sok gondjával. A TANÉRT az eredeti cégnevet visszavéve, CALDERONI-ként végzi feladatait (bizonyára sok nehézséggel küszködve). A taneszközfejlesztõk táborában azonban megjelentek a különféle Kft-k, GMK-k, betéti társaságok, alapítványok stb. is. Milyen alapon, milyen múltra visszatekintve, milyen tapasztalatokra és jövõképre épít-

ve végzik munkájukat? Mit kínálnak az iskoláknak? Lehet-e igazi piac az iskola? Van-e megelőlegezhető tőke, hogy igazi piackutatásra épített, előrendelésekre alapozott, körültekintően fejlesztett, értékes taneszközkínálattal álljanak elő az egymással konkurens cégek? Kik lesznek igazán életképesek, hosszú életűek? A megyei intézeteknek vagy a belőlük alakuló utódoknak van-e, lesz-e annyi energiája, hogy a taneszközökre is koncentráljanak? Úgy hiszem, hogy a válaszok ezekre a kérdésekre még jócskán váratnak magukra.

5. A szakembergárda, a szaktudás

Az intézményi háttér szétzilálódásával, megváltozásával minden bizonnyal együtt járt az is, hogy egy együtt lévő szaktudás szétszóródott, elaprózódott. Csak egy példa: jónéhány évbe telt, amíg az 1973-ban alakított OOK munkatársai hazai tanfolyamok, külföldi szakértők szaktanácsai, külföldi ösztöndíjak, céltudatos kutatási programok és nemzetközi szemináriumok alapján felhalmozták azt a sokrétű, soktényezős tudást, amely a korszerű médiafejlesztéshez nélkülözhetetlen. Ez a tudás tanfolyamok, könyvek, egyetemi és főiskolai jegyzetek formájában bizonyos fokig közkinccsé vált, sőt némelykor már a továbbfejlesztést is megérte. Emellett az is igaz, és optimistán hiszem, hogy mindent meg lehet tanulni, s azok a pedagógiai műhelyek, amelyek taneszközfejlesztésre vállalkoznak, bizonyára mindent el is követnek, hogy a lehető legjobban végezzék feladatukat. Mégis módfelett sajnálom, hogy a tanulópénzt újra, sokszorosan meg kell fizetni! Hol az a hely, ahol ma a szakszerű taneszközfejlesztést el lehet sajátítani? Mely intézmény vállalja magára ezt a feladatot?

6. A taneszközfejlesztés metódusa

A taneszközfejlesztés teljes menetét nem szándékozom minden részletében elemezni e helyen, (annak rendszerszerűségéről több helyütt is beszámoltunk, csupán azokat a pontjait emelem ki, amelyek több-kevesebb biztosítékot nyújtottak ahhoz, hogy jól használható, szükséges taneszközök jöjjenek létre.

A már korábban említett taneszközlisták, jegyzékek – bár sokan nem azt feltételezték – általában nem egy ember szüleményei, és nem az iskoláktól hermetikusan elzárt íróasztalok mögött jöttek létre. Sok esetben pedagógusok által készített s kipróbált, pályázatokra benyújtott és zsűrizett nyertes ötletek valósultak meg sorozatgyártásra alkalmas, mások által is felhasználható taneszközök formájában. Ha nem így volt, akkor az ötleteket és az igényeket egy szakembercsoport véleményezte a listára kerülés előtt.

A fejlesztés során többszörös ellenőrzési, visszajelzési és korrigálási lehetőségeket nyújtottak a szakmai zsűrik által kibocsátott kemény és szigorú vélemények.

Hogy van ez ma megoldva? Kik zsűrizik, avagy bírálják-e egyáltalán fejlesztés közben az anyagokat? Nem kétkem, hogy a kiemelt és támogatott programok esetén a már említett "zsűrök" jól működnek, de vajon mi van az egyedi ötletek esetében? A Kft-k és a csekély anyagiakkal rendelkező kis cégek hogyan oldják meg e kérdéseket? Milyen garanciákkal rendelkeznek szakmai hozzáértésük tekintetében? Van-e valakinek vagy valamilyen testületnek rálátása arra, hogy mi kerül ma az iskolákba? Lehet persze az is, hogy erre a rálátásra, erre az információra és a szakmai garanciára nincs is szükség.

Én azonban nem tudok egyelőre attól a biztonságos, jó érzéstől szabadulni, amely akkor keletkezett bennem mindig, amikor az általam szerkesztett vagy írt, rendezett anyagokról értékes, hasznos, valódi szakszerű visszajelzéseket kaptam, mielőtt a médiumok sorozatgyártása és az iskolákba való kijuttatása megkezdődött.

7. Az iskolák igénye a taneszközök iránt, a fogadókészség

Egy, az OOK-ban fejlesztett taneszközökről szóló, 1987-ben közzétett vizsgálat alapján elmondhatjuk, hogy az iskolák jelentős többsége ténylegesen rendelkezett a központi fejlesztésű audiovizuális taneszközökkel, és használta is azokat. Sok információhordozóból a normatíván felüli készletekkel is rendelkeztek, ami azt jelenti, hogy saját költségvetésükből is áldoztak arra, hogy a párhuzamos osztályokban esetleg egyszerre szükséges azonos taneszközök több példányban is meglegyenek. Az ajánlott taneszközök is jórészt kint vannak az iskolákban.

Az OOK vállalatává válása, majd a Project Kft megalakulása utáni kényszerű kereskedelmi tevékenységünk, valamint a különböző fórumokon a pedagógusokkal folytatott beszélgetések alapján egyértelműen mondhatjuk, hogy az iskolák zömében "szoftver-éhség" tapasztalható. A pedagógusok igénylik a jó taneszközöket, szeretnék, ha minél több, a tanórába vagy más iskolai foglalkozásba közvetlenül beilleszthető médium segítené mindennapi munkájukat.

Az is tudomásunkra jutott, hogy mennyire zavarja őket, hogy az iskolákat a különböző hirdetések tömkelege árasztja el, és nincsen kapaszkodó, nincsen biztos alap, amelyre építve könnyen el tudnák dönteni, hogy az árusító milyen portékát kínál. A korábbi intézményeknek volt valamiféle hitelük, egyfajta szakmai garanciát jelentettek, s ami ennél is fontosabb volt: módot, lehetőséget teremtettek arra, hogy szakmai tanácskozások vagy egyéni érdeklődés alapján a taneszközöket meg lehessen ismerni, használatukra előzetesen fel lehessen készülni. Életünk felgyorsult, és sajnálatos módon a nyugodt felkészülésre ma nem nagyon van idő, sőt, ami az audiovizuális taneszközöket, s a volt OOK éppen most felszámolt budapesti maradványát illeti, ma már az a hely sem létezik, ahová az érdeklődő pedagógusok az előzetes telefonjelzés alapján bejöhettek, s a vásárlás előtt a taneszközök milyenségéről meggyőződhetek. (Ez persze, a tények objektív feltárása mellett, alig tagadható módon, számomra szubjektív fájdalom is.)

Természetesen lehetséges, hogy a taneszközügyünk helyzetét nem igazán jól, elfogultan és talán túlzottan is sötétben látom.

Sok-sok kételyemet, a problémákat, a nyitott kérdéseket éppen azért fogalmaztam meg és adom közre, mert úgy hiszem, hogy a számbavétel, a rendszerezés, a dolgok kimondása és tisztán látása az új utaknak és megoldásoknak kiindulását jelenthetik.

TOMPA KLÁRA

Folyóiratszemle

Fiúk, lányok, számítógépek: a tapasztalat jótékony hatása az attitűdökre (M. Chen: *Gender and Computers: the beneficial effects of experience on attitudes*, J. of Educational Computing Research, Vol. 2(3), 1986)